

נספח: תולדות הגאון רבי אפרים אליעזר צבי חרל"פ

אב"ד מעזריטש דליטא

אחת הדמויות הגדולות בעולם הרבנות בפולין-ליטא במאה הששית לאלף הנוכחי, היתה זו של הגאון האדיר רבי אפרים אליעזר צבי חרל"פ¹ ששימש ברבנות בכמה ערים גדולות בפולין וליטא. לידתו בקדושה, חייו בטהרה ופטירתו במסירות נפש למען ה' ותורתו. הערכת גדולי הדור כלפיו היתה כאחד מן הראשונים ממש כפי שנראה בהמשך.

רבי אפרים אליעזר צבי נולד בעיר טיקטין², עיר מלאה חכמים וגאונים, לאביו רבי זאב, שהיה מופלג שוע ונדיב אך לא שימש בכתר הרבנות כי לא נצרך לזה.³ אבותיו ואבות אבותיו היו כולם חכמים גדולים מגזע דוד הע"ה.⁴ לא ידוע על צעירותו ומי היו רבותיו, אמנם נראה ששאב תורתו מחכמי העיר טיקטין ולכן היה חותם בכל מקום 'מטיקטין'. אכן מגיל צעיר כבר התפרסם כגאון גדול והוזמן לשמש כרב בכמה ערים. גדולי דורו ראו בו איש מרומם מעם. הגאון רבי עקיבא איגר היה קורא אותו 'רבי אליעזר הגדול'.⁵ חוץ מגדלותו בתורת הנגלה היה ידוע בבקיאותו בתורת הנסתר.⁶ גם היה מוערך על ידי גדולי החסידות של תקופתו. וכך כותב נכדו בהקדמתו לספר 'עטרת צבי':

בימי חורפו בילדותו נסע לאיזה עסק ללובלין והלך לבית קדשו של בוצינא דנהורא הרבי מלובלין זי"ע [היינו החוזה מלובלין הגה"ק רבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ שנלב"ע בשנת תקע"ה] וקירב אותו מאוד כי תיכף הי' מכירו מי הוא ושמעתי מאבי ע"ה שסיפר לו זקני ז"ל שהי' אז ברית מילה וביקש הרבי ממנו שילך עמו על ברית המילה והלך עמו וב' או ג' פעמים הי' בלובלין ובכל פעם נכנס להרבי ז"ל... גם שמעתי שבפעם הראשון אשר בא להרבי ז"ל הי' להרבי עיון קשה בהרי"ף וכשבא

1 השם חרל"פ הוא ראשי תיבות 'חייא ראש לגליל פולין' – ראה ב'סדר יחוסו' של הגרא"צ הנמצא בראש ספר 'מגדנות אליעזר' (הערה 4).

2 אכן בכל מקום חותם הגרא"צ 'מטיקטין' כמתפאר במקום מוצאו. הוא לא שימש אף פעם ברבנות העיר. ראה מ. בויס, 'הרבי רבי בונם מפשיסחה', בני ברק תשנ"ז, עמ' תרכח. שם אומר שהגרא"צ 'היה רב בטיקטין', וטעות היא בידו!

3 לשון נכדו רבי צבי אליעזר חרל"פ מק"ק סארנאק ב'תולדות המחבר' לספר 'עטרת צבי', ווארשא תרנ"ז.

4 שם. וראה גם ספרו 'מגדנות אליעזר', ווארשא תרנ"ה, 'סדר יחוסו של הגאון הצדיק ז"ל הנמצא בתוך אמתחת כ"ק' שם כותב רבי אפרים אליעזר צבי את סדר יחוסו עד דוד המלך.

5 מ. עדלבוים, 'די יידן שטאט מעזריטש', בוענאס איירעס תשי"ז, עמ' 319.

6 ראה למשל ספרו 'מגדנות אליעזר', והמכתב שכתב אל הגה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחה. שם מזכיר פירושו על ספר 'צירה'. וראה גם פתיחתו לספר 'הוד תהלה'. "...כמ"ש בהקדמת פרושי על ספר היצירה."

זקני ז"ל כנ"ל דברו יחד באותו ענין ואמר זקני ז"ל פשט על הרי"ף ויישר בעיני הרבי מאוד ומזה הי' מכירו...⁷

וכן כותב אליו הגה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחה על קרבנו של הגרא"צ אל החוזה מלובלין וליהודי הקדוש:

...חכמתו ויראתו וגדולת לימודו שמעה אזני מפי כבוד אוצר בלום בנסתר ונגלה גו' מו"ה [יעקב] יצחק מלובלין זלה"ה ומה גם מכבוד מרן הרב הגאון מו"ה יצחק יהודי [ה'ייד הקדוש'] זלה"ה כמעט לא זו מחבבו ותמיד תהלתו בפיו היה...

הגאון רבי יצחק הכהן פייגענבוים מווארשא כותב עליו:⁸

...מהגאון מו"ה אליעזר הנ"ל נפלאות שמעתי מחריפותו ובקיאותו וקדושתו וחסידותו וכל גאוני דורו נתנו לו השבח והתהלה, וגם שמעתי אשר אדמו"ר הרב הגאון הקדוש איש אלקים שר התורה מוהרמ"מ מקאצק נבג"מ דבר עליו גדולות...⁹

מי לנו גדול מרבנו חיים הלוי סאלאווייצקי שכותב על הגאון רבי אפרים אליעזר צבי בזה"ל:¹⁰ הלא גדולת וקדושת כבוד הגאון הגדול הצדיק המפורסם מרן ר' אליעזר חרל"פ זצוקל"ה נודע לכל ולא מהראוי שאבא אנכי בהסכמה על דבריו...

ושוב כותב:¹¹

כבוד המופלג... ר' יעקב... עלה בדעתו להדפיס חיבור על הלכות חנוכה מאת כבוד הגאון הגדול קדוש ונפלא מ' ר' אליעזר חרל"פ זצוקל"ה אשר החיבור א"צ להסכמות, גודל תוקפו של הגאון הנשגב נודע לכל...

¹²³⁴⁵⁶⁷

7 ראה בספר 'בית צדיק', פיעטרקוב תר"ע ח,ב שמביא עדות מהגרא"צ על החוזה מלובלין, ז"ל... אולם הרב הגאון החריף ה"ר אליעזר חרל"פ ז"ל סיפר שראה אצל הרבי זצ"ל איך שבא לפניו איש אחד עם צעטיל מעיר אחת שהי' כתוב על הצעטיל שמות כל אנשי העיר וקראו לפניו כל השמות והוא עצמו לא הביט בהצעטיל והי' יודע כל איש הנכתב בהצעטיל אם הוא חי אם אינו חי כי הי' אז באותו העיר חולי הידוע רחל"ן ואמר ע"ז הגאון מהר"א חרל"פ הנ"ל הייתי מבין ענין זה האם הי' הרבי מביט בהצעטיל אכן עתה שראיתי שלא הביט כלל בהצעטיל אתפלא ולא אוכל להבין כלל גודל אספקלריא המאירה ורוח הקודש של הרבי זצוקל"ה, ע"כ דברי הגאון הנ"ל ז"ל ומפורסם זה הסיפור.

8 מתוך הסכמתו לספר 'מגדנות אליעזר'.

9 ראה 'שיח שרפי קודש', לאדז תרפ"ה, דף ו'.

במעזריטש הי' הגאון הצדיק מו' אליעזר חרל"פ ז"ל לאב"ד והוא הי' ממתנגדי ע"ד החסידים מובן שהביא עליו מחלוקת מהם, ובראשם הי' הג"מ יעקב דוד שהי' אח"כ ראב"ד, ומשם לקאזניץ ווישעגראד, והוא הי' מתלמידי הה"ק מו' שלמה ליב מלענטשנע זצ"ל, והצטרפו אליו חסידי קאצק והציקוהו, ושלח מכתב להה"ק הרמ"מ זצלה"ה וצעק על הבאים אליו משם, ולא הניחם לבא אליו עדי שיבטיחוהו לפייס, ואמר להם כבוד התורה לא קטן הוא, ומי שיחרפו ודאי יענש, ואחד עשה לו בזיון ותיכף כשבא לביתו, נפל פתאום ומת ל"ע.

את מקור הסיפור לא ידענו, בכל מקרה אפשר להוציא ממנו שהגרא"צ היה מאוד נערץ בעיני הגרמ"מ מקוצק.

10 הסכמה על ספר 'עטרת צבי'.

11 הסכמה על ספר 'הוד תהלה'. ווארשא תרנ"ט.

רבי אפרים אליעזר צבי שימש ברכנות תחילה בקהילות שבצפון מזרח פולין בפלך ביאליסטוק, בערים גאנינדז, ראיגארד, שצוצין,¹² וביזון;¹³ אחר כך עבר לאזור מרכז פולין, סוכטשוב, ובשנת תקצ"ג¹⁴ עבר לעיר ואם מעזריטש [פאדליה] ושימש כאב"ד שם עד סוף ימיו בשנת תר"ט – כשש עשרה שנים, ועל שמה הוא נקרא. במעזריטש נתפרסם כאחד מגדולי הדור ורבים פנו אליו בשאלותיהם וגדולי דורו נשאו ונתנו עמו בהלכה, כגון הני תרי גיסי הגאונים רבי מרדכי זאב הלוי איטינגא ורבי יוסף שאול נאטאנזאהן ששקלו וטרו עם הגראא"צ. ראה למשל ב'גליון הש"ס וציון ירושלים' בסוף פ"א דתרומות:

...כאשר הגיעו דברנו אלה ע"י חבר אחד בתוך שאר תמיהות אשר שמע מאתנו אל הגאון סיני ועוקר הרים בחריפותו ובקיאותו מוה' אליעזר חרל"פ נ"י האב"ד דק"ק מעזריטש רבתי, האריך בתשובתו הנפלאה אלינו באריכות...

גם הגאון רבי יצחק אייזיק חבר שקיל וטרי עמו – ראה שו"ת 'בנין עולם' חלק אבה"ע סי' לא:¹⁵

בדבר שאלתו אם יכולים לכתוב גט על נייר שניכרים בו אותיות נדחקים בדפוס בתחי' מעשהו, ואם נאמר שיש בו חשש אם יש לפסול הגט בדיעבד, וראיתי במכתבו את אשר נגזר עליה מפי הרב הגאון המפורסם מ' אליעזר חרל"פ נ"י האב"ד דק"ק מעזריטש שחשש בדבר לפסול אפילו בדיעבד משום דהוי כתב על גבי כתב, וחקיקה בדפוס הוי כתיבה כמ"ש האחרונים בתשובותיהם ונזכר בפוסקים, אך בענותותו תרבני אשר אמר עם הספר לשאול מה מפי ומה אני אומר בדעתי הקלה...

הגראא"צ היה הכתובת לשאלות הזמן ורבים פנו אליו לשמוע חוות דעתו. ראה לדוגמא 'קונטרס לראות מהרה'¹⁶ שכותב המחבר בזה"ל:

נוסח מה שכתבתי לגאונים פארי הזמן וביחוד להגאון האמתי יחיד בדורו מוהר"ר אליעזר צבי נ"י אב"ד דק"ק מעזריטש:

12 היה שם בשנת תקפ"ה כפי שחותם במכתב אל הרבי רש"ב, אבל כבר היה שם מקודם – ראה 'עטרת צבי' יג,ב; 'תשובה מ"ב אדר השני תקפ"ג לפ"ק פק"ק שטוצין'.

13 היה שם בשנת בשנת תקפ"ז – ראה הקדמתו לספר 'הוד תהלה', "...גמרתי הקונטרס הלזה הוד תהלה יום ר' עש"ק וק טבת תקפ"ז לפ"ק פה ק"ק ביזון..."

14 ראה מ. עדלבוים (הערה 5), שם, על פי פנקס הקהילה. וכן כתב תלמידו ר' יעקב שפירא בהקדמתו לספר 'מגדנות אליעזר'.

15 הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ח.

ראה גם מה שהביא מרן החפץ חיים בספרו 'באור הלכה' סי' כ"ז ס"ט בענין מקום הנחת תפילין של ראש בד"ה עד סוף, "...ועיין בספר מעשה רב ובהגהות כתב יד הגאון ר' אלעזר חרל"פ זצ"ל דצריך לומר דמשמע מניה גם כן שטוב יותר לכתחילה להמשיך התפילין לצד מעלה כדי שלא ישפלו לצד המצח..."

16 לבוב תקצ"ח, להג"ר עזריאל ב"ר אליהו מחבר הספרים, 'יראה ללבב' על הגדה של פסח, ווארשא תקצ"ב; 'מראית העין', לבוב תקצח; 'ריח ניחוח', ווארשא ת"ר; 'מרפא לעינים' (לא ברור אם נדפס); 'פתח עינים', ווארשא תר"ז.

ידיד ה' וידיד נפשי כבר מצאתי חן בעיני אדוני להכירני בכמה וכמה ענינים... ועתה באתי לבקש שיסביר לי פנים גם בזה, כי תורה היא, והוא כי מאוד נבהלתי... אשר נעשה בימים ההם ובזמן הזה, מנהג רע ומקוקל... והוא שראיתי בהרבה בתי בני ישראל תלויים על הכותלים הרבה צורות אדם אשר על פי דת תורתנו הקדושה אסור להשהותם ומכש"כ לעשות ויש בהם כמה איסורים כאשר אבאר בעזרי"ת... וקרא לו (פאטרעטיין) ותלויים סביב על הכותל דמות אדם לתפארת, והנה אדוני מעכ"ת נ"י יש לי הרבה והוכחות שהיא איסור גמור כאשר אבאר...

ראה גם ספרו של אותו מחבר אשר בשם 'ריח ניחוח' יכונה [בענין ריחא מילתא], ווארשא ת"ר, שכותב בהקדמתו הקצרה שם:

ברוך ה' אלקי ישראל אשר לא השבית לנו גואל בימים ההם בזמן הזה דור יתום יתמי בזוזי בתר בזוזי והוא שכתבתי כל הדברים האלה להמנוח הרב הגאון החריף המפורסם הגדול מוה' ארי' ליב אבד"ק פלאצק וק"ק פראגא אך לא מסתא מילתא בעו"ה כי נתבקש הגאון הנ"ל לישיבה של מעלה ושוב לא הוה אדם שהשיבני דבר עד כי הפליא ה' חסדו ונתקבל הרב הגאון האמיתי החריף הבקי מוה' אליעזר צבי חרל"פ לאב"ד ור"מ בק"ק מעזריטש וסיפרתי לו כל המאורע וקבל הכתבים והשבני תשובה שלימה מלפניו ומחמת שעריים עלי דבריו אמרתי לא אמנע מלזכות את הרבים והדפסנו כל התשובה שלו בשלימות...

הגראא"צ הרבה לכתוב חידושי און למרבה הצער הרבה מכתביו נשרפו בשריפה הגדולה שהיתה במעזריטש שנת תר"ח. כפי המסופר הרבה אנשים ניסו להציל דבריהם היקרים והעבירו אותם אל בית הכנסת המוגנת. שם היו מונחים חידושי הרבים של הגראא"צ. בתוך דברי הערך שהובאו שם היה גץ שגרם דליקה בבית הכנסת והכל נשרף כולל כתביו הקדושים עם ספרי התורה שהיו שם. מתוך עגמת נפש נפל הגראא"צ למשכב ימים רבים ושוב לא קם מחליו.¹⁷ הוא נפטר ביום ה' אלול תר"ט.

הגאון רבי יהושע ליב דיסקין הספיד את הגראא"צ כפי שמצינו בכתביו שנכתבו בתחילת שנת תר"י. בראש כתב היד כותב המהרי"ל כי הדברים מלוקטים מכתבי אביו הגאון רבי בנימין בתוספות וביאורים.¹⁸ וכך מסיים דבריו שם:

כל אומה ולשון מאחדם ומקשרם בהיות להם מושל אחד, ישראל בעו"ה מאז הוסר התמיד, אין כהן ונביא, ואין לנו שיור רק התורה הזאת. הת"ח הצדיקים המפורסמים

17 ראה א. וואלדן, 'שם הגדולים החדש', ווארשא תרכ"ד, בערך הגראא"צ חרל"פ:

...והי' להרב הנזכר הרבה כתבים ונשרפו בשריפה הגדולה שהי' בעיר הזאת ושמעתי מאחד שראה את כתבי תורתו על כל הש"ס גם על שאלות דר' אחאי גאון ונחבל על דאבדין אוצרות נחמדים כאלון וכי גם הגאון הנ"ל אחרי אשר הי' למאכולת אש עמלו ויגיעו, נתן זאת על לבו וילך קדר מהיום ההוא והלאה וכוחותיו עזבוהו ונפל למשכב ימים רבים עד כי עזב את אדמתו ועלה לשמים...

ראה גם עדלבוים (הערה 5) עמ' 319 שמביא דבר זה ממקור משפחתי של הגראא"צ.

18 נדפס ב'אהלים'. ירושלים תשס"א.

הן הם יעצרו בנו המה מחוקקינו, באבדת הצדיק הקב"ה מקעקע בנינו ח"ו, ומי יודע עד כמה תבער אפך ח"ו, והנה עתה לא עת לדבר צחות, נפקח עינינו ונראה איך תלהט בנו האש עד לאין מרפא, כי נלקחו מאתנו בזמן קצר, הג' קדוש עליון מוהר"א ז"ל האבד"ק קאליש יצ"ו... והגאון מוהר"א אליעזר האבד"ק מעזריטש, מפורסם לכל עוצם שקידתו, גדולתו בתו"ש ולא נהג סלסול בעצמו... תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפר, מי יגלה תעלומותיך, מי יפשוט ספקותיך... ועתה אפסו בחורי חמד השוקדים על התורה, אשר מהם תצא תורה והוראה, וחלילה עוד מעט והתורה משתכחת, לך יאות למבכי כי נטלו מאורותינו, אי' שוקל אי' סופר, ובטל זיו החכמה, וניטלה עטרת ראשינו ומבלעדם נגששה כעורים באפלה...¹⁹

ספריו שנדפסו (לפי סדר הופעתם)

¹⁹צ"ל חתמו

1. ריח ניהוח, ווארשא ת"ר.

יצא לאור על ידי הג"ר עזריאל ב"א אליהו שהיה אב"ד בקנסטניין, בסוגיא של ריח מילתא, אשר שאל ספקותיו ושאלותיו אל הגרא"צ וקיבל ממנו תשובה ארוכה שנדפסה בקונטרס זה – ראה לעיל שהבאנו הקדמתו לספר. תשובת הגרא"צ מתחילה בדף ו' ונמשכת עד סוף הקונטרס בדף לב, פלפול עמוק בכל הסוגיא בש"ס ראשונים ואחרונים, הכולל צ"א סימנים. ואלו דברי התחלת התשובה.

לכבוד ידידי הרב המאוה"ג גר' מוה' עזריאל נ"י ראב"ד דק"ק לוקאווי יצ"ו.

מכתבו קבלתי בקונטרסים (וסדרתיו וכניתיו) המיוסדים ע"פ אחרונים... ואני דרכי לא אשנה לחשוף שובל מעיקרא דמילתא ולשאת ענף דברי חכמי האחרונים ז"ל לדעת על מה אדני הוראתם הוטבעו... ויען כי עתותי בלתי פנוים, לא שמתי עיני עליהם... עתה כאשר הרויח לי בעז"ה לקחתי מועד להשיבו ע"פ שורש דבר וזכות אבותי נ"ע יעמוד לי שאסכים להלכה וזה החלי בעזרתו ית"ש בא"י חונן הדעת ברוך הנותן ליעף כח ולא"א ע"י.

ואלו סיום דבריו:

...ואם ידקדק מע"ל בקונטרסי ימצא מפולשת על כל דבריו ודברי אחרונים אם לרחק ואם לקרב, וכל אשר עברתי על מקצת דברי קדשו למען ינחת מע"ל ולהראות אהבתו, ואם בהשקפה ראשונה יהא נראה לו סתירה מזה לזה, אמנם כאשר יעיין היטב יראה כי ישרים המה ובנויים על האדני האמת וצדק, כאשר ירויח לי ה'... אז אעיין לסדר מיושר יותר. דברי ידידו הק' אאצ"ה מטיקטין, נגמר העתקה הא' ביו' ג' זיין אדר שני וישראל עושה חיל לפ"ק וחמשה לאלף פ"ק מעזריטש יצ"ו:

הספר מעוטר במספר הסכמות מגדולי הדור ביניהם הגאונים רבי שלמה זלמן ליפשיץ מווארשא, רבי משולם זלמן מלובלין, רבי יצחק מווארקא, רבי יצחק מאיר מווארשא (גור),

רבי יעקב אורנשטיין, רבי אריה לייב מסטאניסלאוו, רבי אברהם דוד מבוטשאטש, רבי מרדכי זאב עטינגר, רבי יוסף שאול נאטאנזאהן, ועוד. רובם ככולם לא מתייחסים לעצם הספר אלא למחבר ולמצבו הבריאותי [שסבל בעיניו] ומבקשים מהציבור לעזור לו ומסתמכים כולם על מכתב [שלא מופיע בספר] מהגאון רבי אריה לייב קצינלבוגין אב"ד דבריסק, שכתב בתמיכת המחבר ולעזור לו כספית. הגרא"צ שהכיר את המחבר מקרוב גם נותן לו הסכמה, וז"ל:

מה מני יהלוך בצוק העתים הללו, שיעל חתחתים בדר"ך מפועלי און המישרש אורחתם, מעוז לתם כי דרך ה' הוא, ענן אבק רגליו, ואית נייחא גו', וכאשר אורח לצדיק משרי"ם כי אשב בחושך יש"ר מעגל צדיק תפלס ה' אור לי, ע"כ המחזיק בתורת ה', בשפע ימים ינקו, שפוני טמוני חול, תחשכנה עינינו מראות, דמעת העשוקים, הנבוכים המה בתבל הנשמה הלזו, יען כל ישע וכל חפץ, יצמיח מיד עושקיהם כח להם, ואיך ינחמו, מה אומלה לבתי באשורי ידיעת חכמ"ז הבשילו אשכולותי, הלא לעינינו אוכל כרת מבית אלקינו, חכמת סופרי' וגו' יסובבו מעיר לעיר גו' שלא ינהון להון גו' זח"ג קכ"ה ב', כמו האי גברא הרב המאוה"ג המפורסם מוה' עזריאל נ"י שהיה לאב"ד בכמה קהלות גבר חכם בעוז י"ד להורות ביעקב ומשפטי ית"ש לישראל, כאשר חזיתו מאז בתאר אדם המעלה שף עיל גו', וגם עתה ש"ד דכיא החלו, לא סר מדרכי ה' להשאיר אחריו ברכה, וחזו מאן גברא גו' האי סבא קדישא הגאון רשכבה"ג המנוח מוה' יעקב זללה"ה אב"ד דק"ק לבוב, ועוד כמה גאוני ארץ נ"י דקמסהדי עליו כי כלול הוא בהדרו ידידי ה' חמלו נא על תוה"ק והציבו ציונים על דרך הלכנו לחזק ת"ח האוחזים בתורת ה' ויסלסלו בה ויתנהלו לרגלי אמרת חכמ"ל הערוך לפנינו חשקו ביד ידידינו הרב הגדול הנ"ל, המדבר למען קדושת חכמ"ז ותוה"ק, יום א' שלושה שירח כסליו בשנת צוה ישועות יעקב כתרגומו שם [?].

הק' אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ מטיקטין.

2. מגדנות אליעזר, ווארשא תרנ"ה, וז"ל השער:

המגדנות האלה אשר אני נותן לפניכם היום יצאו מפי אותו צדיק... הגאון האמיתי המקובל האלקי מופה"ד... אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ... הרבה דרש רבי אליעזר זצ"ל, ואנכי הגשתי כעת איפה קטנה מדברי רבי אליעזר... ישוט בעומק ים התלמוד בבלי ירושלמי ומדרשים וזוה"ק ח"ת וחידושי הלכה וכמה דינים משולבים משובצים זהב, ואחריו יאיר אור בהיר בדרך פרדס שנים עשר דרושים עמוקים...

כל אלה נלקטו מכתבי הקודש הרבים... מרדכי חיים לייב שו"ב...

הספר קיבל הסכמות מאת הרבנים הגאונים רבי שמואל זנוויל קלעפפיש מווארשא, רבי משה קאצינעלענבוין מו"צ במעזריטש, רבי יצחק פייגעבוים מווארשא, ורבי בנימין אליהו מסאקלוב.

רבי שמואל זנוויל כותב בתוך דבריו:

...ויען כי הרב הגאון הנ"ל היה מפורסם בדורו לשבח ולתהלה וכבר נודעו דבריו דברי חן בשערים המצוינים בהלכה ואין המפורסמות צריך ראייה והסכמה...

רבי משה קצב"ג כותב:

...אמרתי לו [למו"ל] באמת ספרי הגאון הנ"ל אינם צריכים שום הסכמה כי מי האיש שאינו יודע גדולת וקדושת הגאון כבוד רבינו ר' אליעזר חרל"פ זצ"ל וכל דבריו קודש קדשים...

רבי יצחק הכהן פייגענבוים כותב:

...¹⁹ יקרים מפז ומפנינים, אמרי צרופה אשר יצאו מפי אותו צדיק ה"ה הרב הגאון הגדול האמיתי שר התורה קדוש ה' מכובד מו"ה אליעזר חרל"פ...²⁰

רבי בנימין אלי' כותב:

...למופת היה בישראל, כאשר מפורסם ונודע קדושת שם האחד אליעזר, הגאון האמתי המקובל הגדול, הצדיק המפורסם מרנא ורבנא אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ זצ"ל... ועדיין תורתו ומעשיו מכריזים עליו ולשמו וזכרו תאות כל נפש חובבי תלמידי חכמים, מספרים צדקותיו וזכיותיו אשר הפליא לעשות...

תלמידו ומקורבו של הגרא"צ, רבי יעקב שפירא ממעזריטש,²¹ הוא המעתיק של הספר מתוך כתבי רבו. כך כותב בהקדמתו שם:

הדור אתם הביטו נא וראו, זה ספר האדם הגדול איש חי רב פעלים לתורה וליראה, אשר תורתו הכריזה עליו, ונודע בשם טוב לגאון ומקובל אמתי מפורסם לבקי בכל צפונות חדרי תורה חריף נשגב פלא יועץ... ויותר שהיה חכם גאון אדיר ומפורסם בדורו, יצא שם תהלתו לאיש אלקים קדוש ומקובל אמתי, שכל ספרי הזהר הקדוש וספר יצירה וספרי הקבלה, שגורים היו בפיו וכתב בספר באורים וחידושים הרבה לפרש אותם, ועד היום כולם ערוכים ומונחים בכ"י... והניח אחריו המון כ"י ספרים רבים חדושים שו"ת ודרושים נפלאים ופירושים לספרי קבלה, ובאשר לא היה לכסף מוצא, מפוזרים היו הכתבים האלה זה קרוב ליובל שנים, וכמה הרפתקאי ופגעים עברו עליהם, שבאו באש ובמים, ונאכלו מן העת. והנה אזרתי חיל להעתיק מעט מהנמצא תחת ידי... ולאשר המה בלי סדרים והכתב נושן, יגעתי ומצאתי ללקוט פרחי שושנים כה וכה... ב"ה עוד יש ויש בידנו וביד ניניו ונכדיו נ"י קובצים הרבה מלאים דבר ה' בכל פנות התוה"ק, ונשתדל להעתיק ולהו"ל להגדיל תורה ולהאדירה, א"ס.

א"ד [אלו דבריו] המעתיק יעקב שפירא ממעזריטש

הספר עצמו כולל חידושים על התורה ועל המדרש מתובל בדברי חז"ל בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים. כמו כן מבאר ומברר כמה סוגיות בש"ס. אחר כך בא 'קונטרס ההספדים' – מחולק ל"ב דרשות. דרוש יא, 'על הרב ר' מאיר יאנאווער ז"ל שהספדתי לת"ח שכל ימיו

20 ראה לעיל מה שהביא בשם הגרמ"מ מקוצק.

21 ראה עליו אצל מ. אידלברג, בכת"ע 'תגים' ב' (תשל"א), עמ' 47-55, שם, ג-ד (תשל"ב), עמ' 78-81; ובספרו על מעזריטש (הערה 5) עמ' 169-72.

רבץ תורה עם תלמידים ולילה כיום יאיר לו תוה"ק ז"ך טבת תר"ב... בתוך דבריו כאן, הגרא"צ מרמז לדברים שכבר כתב במכתבו להרבי רש"ב מפשיסחה, וז"ל:

1234567

...ומדוע תבעטו מעון התורה להמרות עיני כבוד תוה"ק להחטיא את הרבים אשר עפ"י שכלם הנשחתה ישפוטו משא"כ האיש הצדיק הת"ח הזה המונח לפניכם אשר אתם ידעתם אותו, שוטטו בחוצות מעזריטש התמצאו כמוהו ת"ח עוסק בתורה יום ולילה האם התערב בשום דבר לבעט ברבותיו... ע"כ יהמה לבבי על כי נסע יתרם מהם שהם סבורים שהולך לפני משורת הדין, ובהצדקת נפשם כל היום, וע"כ מגלים לת"ח אשר לרגל הגמ' והש"ע ילכו, לא יטו ימין ושמאל סוגה בשושנים ולאמת הם ימותו אנשים הם, ולפ"ד הם הגבורים נגד יצה"ר להמית א"ע עליו ולא בחכמה הואיל שהתורה לא יכריחם לזה הרעו לנפשם למקור לבב למען ישובו מכסלותם...

3. עטרת צבי, ווארשא תרנ"ו, ו"ל השער:

יחלק לארבעה מערכות: מערכת א) כולל שאלות ותשובות... ב) כולל דרוש לפרשת נשא, ג) כולל פירוש על ג' מדרשים תנחומא, שולר טוב, (שמואל), ומשלי. ד) כולל ליקוטים על דרך דרוש, גם פלפולים חריפים לנבונים דעת.

הספר קיבל הסכמות, ביניהן, מהרבנים הגאונים, רבנו הגר"ח מבריסק – ראה למעלה, רבי משה בצלאל אב"ד סייני, רבי שמואל זנוויל קלעפפיש מווארשא, ורבי בן ציון מבילסק. רבי משה בצלאל כותב בתוך דבריו:

הנה גוף הספר עטרת צבי מהגאון הגדול הצדיק המפורסם מדור שלפנינו מרנא ורבנא ר' אליעזר חרל"פ א"צ הסכמה משום אדם שבדורנו כי בוודאי דבריו כגחלי אש כי תהלתו מלאה הארץ...

רבי בן ציון מבילסק כותב:

נודע ביהודה וישראל קדושת שמו של הגאון האמיתי הצדיק כו' מ' אליעזר חרל"פ וידוע שהי' גאון אדיר ואיש קדוש ואיש מופת ומהראוי מאוד שיצאו דבריו הק' לאור... כאן מוצאים דוגמא קטנה לסוגי השאלות שהופנו אל הגרא"צ ממקומות שונים. גאונים וגדולי רבנים פנו אליו בשאלותיהם. תשובתו הראשונה מסיים בדברים אלו:

ברוך ה' שיגלה סודיו ליראיו, ותגדלו בתורה כנפשכם, וכנפש ידידו דו"ש באהבה הק' אאצה"ח מטיקטין... ושלחתי גם להגאון מוהא"ל נ"י אב"ד דק"ק בריסק יצ"ו, ביום ב' כ"ז כסליו ומה שהשיב לי הגאון נ"י הנ"ל ביום ה' ז' טבת העבר: לכבוד הרב הגאון ומפורסם לשבח כבוד מהר"א נ"י אב"ד דק"ק מעזריטש יצ"ו... כ"ד ד"ש מרחוק ארי' ליב מבית קאצנלבוגין חפק"ק בריסק יצ"ו.

חלק זה מסתיים בתשובה ארוכה עם ק"א סימנים.

מעניין רשימת ה'פרענומערנטען', ביניהם גדולי החסידות של התקופה. בעיר גור מוצאים: הרב ר' פנחס גיסו של אדמו"ר שליט"א, ה"ר משה בצלאל באדמו"ר שליט"א, והרב ר' חנוך העניך הכהן חתן אדמו"ר. בעיר ליקאווע מוצאים ה"ר צבי באדמו"ר שליט"א מקאצק, וכמה

קלויזים של החסידים: ביה"ח דגור, ביה"ח דאלכסנדר, ביה"ח דביאלע, ביה"ח דראדזין, וביה"ח דקאצק. וכך מוצאים במספר ערים שהספר נקנה על ידי קלויזים החסידים, ביניהם אלו המוזכרים וכן של חסידי סקערניוויטש. בסאכטשאב מוצאים הרב ר' שמואל באדומו"ר שליט"א [הוא האדמו"ר בעל 'שם משמאל' בן הגאון בעל 'אבני נזר'], הרב ר"ד [דוד] נכד אדמו"ר שליט"א.

4. הוד תהלה, ווארשא תרנ"ט, ז"ל השער:

בספר הזה יאירו שלשים וששה נרות, והמה מוצקים בחריפות ובקיאות משוכצים בעדי זהב, וזה מעשה המנורה הטהורה כל האמור עם הספר כלה מקשה אחת, והמה בכתובים בכת"י הטהורה אשר העלה על הספר ה"ה כבוד הרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם תהלתו מלאה הארץ המקובל האלקי מוהר"ר ר' אפרים אליעזר צבי חרל"פ זצלה"ה...

הספר קיבל הסכמות מהרבנים הגאונים הגר"ח מברסק – ראה לעיל, רבי אליהו חיים מייזל מלאדז, רבי שמואל זנוויל קלעפפיש מווארשא, רבי שמעון ארינשטיין מקאליש, רבי ירחמיאל ישעיה מינצבערג מלוקאווי, ורבי יואב יהושע מקינצק.

רבי אליהו חיים מייזל כותב:

...היום עינינו רואות יצא לאור עולם פעולת גאון וצדיק אחרי היותו סגור ולא ראה אור זה קרוב לשבעים שנה מיום צאתו על הגליון מידי אומן נפלא גאון ישראל וקדושו הגאון המפורסם בחריפות ובקיאות המקובל האלקי מ' אליעזר חרל"פ זצ"ל...

רבי יואב יהושע מקינצק כותב:

נודע בשערים המצויינים בהלכה גדלו ותוקפו של הגאון המפורסם ר' אליעזר חרל"פ זצוק"ל נוסף על קדושה ואבדלתא של הגאון הזה...

אחר ההסכמות באה רשימה של, 'הצדיקים האלו [ש] נתנו מ"ק [מעות קדימה] על הספר הזה'. היא רשימה של גדולי האדמו"רים וצדיקים של פולין באותה תקופה – ומכאן להערכה הגדולה שהיו להם כלפי הגרא"צ ותורתו. נביא כאן הרשימה כפי שמופיעה:

אדמו"ר הרב הגאון הקדוש כו' מגור שליט"א	הרב הגאון הק' ר' צדוק הכהן שליט"א מלובלין
הרב הצדיק מו"ה פנחס מנחם שליט"א	הרב הק' ר' אברהם אייגר שליט"א מלובלין
הר' משה בצלאל בהרב שליט"א	הרב הצדיק ר' פנחס בה"ר הצדיק וללה"ה מקינסק
הר' נחמי' בהרב שליט"א	הרב הצדיק ר' יעקב בהרה"ק וללה"ה ממינצק חדש
הר' מענדיל בהרב שליט"א	הרב הצדיק ר' רפאל משה נכד הק' ר"א וללה"ה

מששעכענאו

הר' יעקב מאיר ח' הרב שליט"א	הרב הצדיק ר' יחזקאל הכהן בהרה"ק וללה"ה מראדאמסק
הרב הצדיק ר' אלימלך יעקב ראבינאוויץ	הרב הצדיק ר' שמעון בהרה"ק וללה"ה מסקערנעוויץ
בהרב הק' מקינסק	
הרב הצדיק ר' נתן דוד	
בהרה"ק ר' צמח צדוק וללה"ה משירלאוויצ	הרב הצדיק ר' אלתר מאיר דוד הלוי מוואלברום

הרב הצדיק ר' משה בהרה"ק זללה"ה

מראפשי[ץ]

הרב הצדיק ר' נתן נחום הכהן ראבינאוויץ שליט"א מקרימעלאוו

הרב הצדיק ר' משה נתנאל מואכלין שליט"א

המחבר כתב את ספרו בשנת תק"ע, אלא שכתבו שוב במהדורה שנייה בשנת תקפ"ז, ובשני קצרו אף שסדרו באותו אופן של הראשון, היינו שחלקו על ל"ו נרות. הספר נדפס על פי מהדורה שנייה וכמו שכתב המו"ל:

[הח"ח 1234567]

...ועל כי בכל דבר הולכים אחר האחרון, ואם הגאון המחבר לאחר טו"ב שנה סדרו באופן זה אמרתי... נכון וישר הדבר הזה ואדפיס הספר כפי כתב יד האחרון הנכתב בשנת תקפ"ז.

ענין הספר מסביר המחבר בהתחלה וז"ל:

לידידי הרב וכו' מו"ה א"ל נ"י שאלני משפטי צדק לבאר התו"כ אמור פי"ג [פרשתא י"ג] והספרי ריש פ' בהעלותך [בענין הדלקת הנרות] שלא ישרו הפי' בעיני כת"ר ופלש הרבה בהם זאת העירני לבאר הסוגיא ויציץ ציץ חפצו בפי' תו"כ והספרי הנ"ל, ובשם "הוד תהלה" הקונטרס הזה בניתי. גם חנוכה ממחצב הכהנים מדת הוד בקו הישר בינה כמ"ש בהקדמת פרושי על ספר "היצירה" ומקום הכבוד שמה, לישרים נאווה תהלה ויבואר בעז"ה, ולשלשים וששה נרות חלקתיו, ומכל נר סעיפים ישתרגו למען ירוץ הקורא להתבונן בין ענין לענין ריש תו"כ פ"א אות ט' ועל שרשי רגלי הסוגיא להלכה אתחקה יה"ר שלא אכשל כו' גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

המחבר מפלפל על כל הלכות חנוכה בדברי הש"ס והראשונים והאחרונים.

[תוצרת התוספת]

שר המסכים

מאז התפרסם הגרא"צ כאחד מגדולי הדור הרבה פנו אליו לבקש הסכמתו על ספרם לעטר ולשבח את מקחם. בכולם חותם הגרא"צ את עיר מולדתו, 'מטיקטין', כפי שהזכרנו לעיל. כאן נרשום מספר הסכמות הידועות לנו, ונביא מקצת דברי הגרא"צ מהן:

1. 'זכר רב' [לרבי בנימין מוספיא עם 'טעם זקנים' לרבי דוד], אוסטרעא תקצ"ה.
2. 'פרקי אבות עם שני ביאורים' [דוד ושלמה, יד איש ימיני], ווארשא תרכ"ה; (ההסכמה משנת תקצ"ז).
3. 'יום ישועה' על הגדה של פסח [אמת ליעקב' מהג"ר יעקב קראנץ המגיד מדובנא, ו'חסד לאברהם' להג"ר אברהם דוב בעריש פלאהם], זאלקווא תקצ"ז.²²

22 הסכמתו של הגרא"צ נדפסה אחר כך בכל המהדורות הבאות שנקראו בשם 'ברית אבות'. וז"ל ההסכמה: מתקן לי רגבי נועם, הולכי על דרך שיחו, במחצצים בין משאבים, המגבלים א"ע בין אותן אשר שפע ימים ינקו, יתנו צדקת ה' צדקת פזרונו בישראל להקרא שמו עלינו, כי עין בעין נראה אז הדר מלכנו, והוצב ציונים על לוח לבבינו, שכרו כריח לבנון, אז ירדו לשערים עם ה', וכל המרבה לספר ביציאת מצרים כו' ע"כ מה טובו דגן בחורים, עליהם ישמח ה', המה מעשה ידי הרב המופלג החכם השלם הדרשו המפואר מוהר"ר אברהם בערוש פלאהם נ"י. תורת אמת היתה בפיהו ומה

4. 'ריח ניחוח', ווארשא ת"ר [ראה לעיל].
5. 'אהל יעקב' [להגר"י קראנץ, המגיד מדובנא], וינא תרכ"א [ח"ג]; ההסכמה היא מיום ט' אייר ת"ר.
המח"ס 1234567
6. 'כרם שלמה' [רבי שלמה אהרן זעליג מקאמניץ], ווארשא תר"א; ההסכמה היא מיום ב' י"ב תמוז ת"ר.
7. 'אבן בחן' [רבי נתן חיים-זאהן, מ"מ ומ"צ בפרען], קראטאשין תר"ג.²³
8. 'פני יוסף' [להגר"ר יוסף חנניה ליפא ב"ר נפתלי הירץ מייזלש] חלק 'שער הרוחה' על הלכות ריבית, לבוב תר"ז.²⁴

שקיבל (מרב) אמת ליעקב, יען כי עיניו לנוכח מכתבי רבו יביטו, עפעפיו יישירו נגדו ודרכו הטוב יקראהו לרגלו, ובצלם הנבחר ההוא יתהלך האיש הלזה, ורב אדם יקרא איש חסדו, חסד לאברהם, בשלום ובמישור ילך הרב מהרא"ד הנ"ל לעטר דברי חז"ל ומדרשיהם הסדורים בסדר ההגדה, למען כל אדם יחזה תפארת הדר חרוזי חז"ל. יהי מעשי ידי רצויים לאלקי מרום, והנני מסכים להגאון מוה' שלמה [קלוגר] הנ"ל לכל דבר, הן להגיד חין ערך הרב המחבר נ"י והוד מפעליו והן לגדור גדר בעד כל מרים יד מבלי רשותו וב"כ לשוב להדפיס את ספר היקר הזה, וה' ממעל יוסיף שנית ידו, ויקבץ נדחי ישראל למען בריתו אשר כרת עם אבותינו, בישועתו ישמחנו, תורתו ילמדנו, כותב וחותם יום ב' י"ט כסליו לסדר הוא עשה י' מצליח בידו לפ"ק מעריטש.

הק' אפרים אליעזר צבי חרל"פ מטיקטין האב"ד דק"ק הנ"ל.

23 הסכמת הגאון המפורסם ע"ה וכל רז בבבלי וירושלמי לא אניס לי' כקש"ת מו"ה אפרים אליעזר צבי חרל"פ אב"ד בק"ק מעזריטש בפולין קטן.

אוצר החכמה

חברת צמידת תמים דעים תחת מגרפות הופעת תוה"ק בלב נבון עצורה וטמונה, עדי יביע תשוקת בני רשף הטבה אשר בקרבו, כמשפט לאוהבי שמו ית' להשתרג יגביהו מעלה מעלה לפארו, לשלח חצי התעודה בלבות משכילי עמינו אשר קרבת אלקים יחפצון, עדי נכמר החמלה עליו, ומה גם אותן אשר עתה יבואו בתה"ק לפזר פארות מבוע החכמה, אשר חלק לו בבינה להגדיל התורה ולהאדירה יאות לסלל המסילה לפניו לבל יבעט דרכיו, ע"כ באשורי מכתב פתוחי קודש אל כבוד הגאונים המפורסמים גדולי דורינו בפארם את הרב המופלג ושנון הדרשן הגדול החכם השלם, מפענח נעלמים בתוה"ק, על שפתו יוסיף לקח לבות ב"א לקרבם ליי"א מו"ה נתן נ"י, גם אנכי כאחד מהם ארח לבקש מנדיבי עמנו לחזק ידיים רפות של הרב מוהר"ן הנ"ל, והמתחזיק והתומכו שיהי' ביכולתו לבצע מעשהו להביא ספרו לבית הדפוס, ישא ברכה מאת ה', כנפש המדבר בצדקה יום ה' ב' שבט במישרים לפ"ק, מעזריטש בפ"ק.

הק' אפרים אליעזר צבי חרל"פ מטיקטין חופ"ק הנ"ל.

24 מכתב הרב הגאון המובהק מופת הדור ראש גולת אריאל הבקי הנפלא מוה' אפרים אליעזר צבי חרל"פ אב"ד בק"ק מעזריטש יע"א במדינות פולין:

ב"ה יום א' יו"ד כסליו אתה הוא מלכי אלקים [תר"ג] לפ"ק כי אז צוה ישועות יעקב כתרגומו פה ק"ק מעזריטש:

שלום ורב ברכה לכבוד או"נ ידיד נפשי ה"ה הרב הגאון הגדול נ"י עה"ח חמדת תפארת ישראל והדרם המפורסם לשבח כקש"ת מוה' יוסף חנניה ליפא נ"י מייזלש יאיר נר ישראל להחיל בתוה"ק על פני תבל כנפשו:

יקר נועם מה מאוד חרדה נפשי להשיבו על דבריו הנעימים אפס כל אדע נפשי שמתני להשקיטה.

9. 'פתח עינים' [להג"ר עזריאל ב"ר אליהו – ראה לעיל], ווארשא תר"ז.²⁵
10. 'מסכת קינין' [ע"פ הרא"ש ורע"ב ופי' מאת רבי דוד ב"ר יהודה הלוי מ"מ בדובנא], ווארשא תר"ה.²⁶
11. 'חמש מגלות' ע"פ באר שבע [מאת הג"ר משה אריה ב"ר זאב חרל"פ, אחיו של הגרא"צ, אב"ד טרעטינא], ווילנא תר"ה.²⁷

¹²³⁴⁵⁶⁷

יען עקת אנשי מדינתנו אשר תעיק להם מצבא תנתן על התמיד (זו תורה) בפשע, ואנכי חלוש לבי בל עמי לפלס נתיב וב"ה אשר אוכל לקיים שיעורי התמידים ועל התורה ועל העבודה סדרים בל יחסר המזג בתנובת שרף מעופף ויען כי גדלה תשוקתי לבצע מאויי נפשו בל חשכתי דמי הפאסט כי רבה וארוץ הסכמתי לכבודו כנפשו וכנפש הדו"ש בלונ"ח:

הן כל יקר ראתה עיני חדושים נחמדים מכבוד הרב הגאון וגו' מוה' יוסף חנניה ליפא מייזילש וגם היה למראה עיני דיוגטמא מכתב פח"ק מהגאון המובהק מוה' אהרן משה טויבש מק"ק יאס ומהגאון וגו' מוה' שלמה קלוגר מבראד נרם יאיר אור לישראלים אם למחזה עיני בשר בל חזיתם במשכיות לבבו אשר הם דבוקים במורשי לאהבה דבקה נפשי אחריהם עד לאחת ומה מני יהלוך הלא טובים השנים מן האחד אפס כי יען גיל וחדוה מלאתי עת אשורי בכורה אוותה נפשי יציצו ויפריחו לעשות תנובה בתוה"ק וחדושי הנפלאים נשאו מאוד חן בעיני זאת אלצני להדר ולפאר עץ חיים בהדרת קודש למחזיקים בה כי ראיתי בחידושי דברים חדשות טובים ומועילים ע"פ תבל יציצו לשאת ענף בתוה"ק ניר קולמסי בל חשכתי ובמו זרועי אאמצנו ובכל לב ונפש אברכהו לשאת צמרתו למעלה ויהא פרי שוה לו למטה כותב וחותרם יום א' יו"ד כסליו יחל ישראל אל ה' לפ"ק כי די לעולם וגו' פה ק"ק מעזריטש

הק' אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ מטיקטין חונה פ"ק הנ"ל:

25 ז"ל ההסכמה:

הן כל יקר ראתה עיני בהאי ידיד ה' וידיד נפשי הרב המאוה"ג המובהק מוה' עזריאל בהמפורסם מוה' אלי' נ"י, דבוק בתהליכת אבותיו הקדושים נ"ע, בל ידע דרך דרכי אנשי התבל, לבקש מעוז בי"ד איוב, ואשר ע"כ כמו זר נחשב גם לאותן אשר קרבות לו בל יחפצון לקרבו, והרב הנ"ל מדוכה ביסורן של אנשי צדק והוא משרים ישפוט את נפשו, ואת הוריו יכבד, ובצדק ילבש לדעת מעשהו אשר לזאת ילדו לעשות תנובה על חלדו להנות בס' גם ב"א, והנה רוצה להדפיס אידרא למען לזכות ב"א, להאיר עיניו עיני בשר, ע"כ רוצה להאיר עיניו בפתח עינים, וד' יראה ללבב להאיר משכיות לבבו ויראה לעינים תומתו לחזק ידיים רפות להיות למשען לו כל איש לפי נדבתו לחזקו לאמצו באופן המהודר, וזה פרי ישוה לו יוציא לאור פעלו יכוננו דברו האזני הנדיבים, דברי הכותב וחותרם יום ה' ט"ז שבט בני ישראל [תר"ג] לפ"ק והשביעי' תשמטנ' פק"ק מעזריטש.

הק' אפרים אליעזר צבי הירש מטיקטין

26 הגרא"צ חותם יחד עם הרבנים הגאונים רבי חיים דוידזאהן מווארשא ורבי משה שלמה מפאראצווי על איסור השגת גבול.

27 וז"ל המכתב אל אחיו המחבר:

קול המון שלו אל אזני הגיע, בזמירות יריע, יום יום אומר יביע, קול התיר אנכי שומע, משה כתב ספרו כספיר יופיע, חדשות ונוצרות ודבר גבורות אב! לבנים יודיע, בני אל חי הוגי בדת אמת במצפונה להשתעשע, יבאר כל סתום יפענח כל נעלם חלונים יבקע, תחתיהם שכבת הטל מחכמת הדקדוק ומצע ההגיון להשתרע, והמסכה ממעל להם חכמת המחקר על דרך האמת בקרב נבונים תודע – זאת פעולת צדיק לחיים, אחי מחמדי, הרב המאור הגדול, ארמון התבונה, מגדל הדעת, המפורסם בתורתו וצדקתו. שלמותו לתפארתו כה"ש מו"ה משה אריה נ"י לנצח:

12. 'שמן המור' [להג"ר אברהם בערוש פלאהם], ווארשא תרל"ה.²⁸

כבר האירו ברקיו תבל בחבוריו הראשונים אשר הפיץ בישראל, מלאים חכמה וכליל יופי, אמנם גדול יהיה כבוד הבית הזה אשר בנה לתלפיות, על פרשיות התורה והמגילות, בו ירוו נבוני רוח את נפשם דשן, בו יתנו צדקתו לעם נולד כי עשה בים הגדול דרך, במים עזים נתיבה, גלה עמוקות מני חושך, והוציא לאור תעלומה, בתורת ה' התמימה, ידיו שלח בכישור, והיה העקוב למישור, שקל בפלס הרי המליצות, וגבעות הרעיונות במאזנים, יראו חכמי לב וישמחו, דורשי תושי' ויעלוזו: ענותו תרבני, שפלת רוחו תחשבני, כי ביקש מאתי תת תהלה על ספרו הנחמד, הלא אין חפץ אל נוגה השמש כי יעמדו עדים להעיד עליה כי תפיץ קרנים, בשכבר ידענו כי מתוך האור וטוב לעינים, [גם כלום יש אח שמעיד כו'], אבל לעשות רצונו חפצתי, כי אחי מחמד לבי בתומו ילך, ותומת ישרים תנחם ולבלי יוצאו חבוריהם לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל בטרם יקריבו לפני העדה למשפט, עד כי יתנו עדיהן ויצדיקו, ישמעו ויאמרו כי שפת אמת בפי המחבר, תכון לעד, יחוקו מליו בעט ברזל ועופרת, על מכבש הדפוס, למען יעמדו לדור אחרון, אכן אתה אחי יקירי! כבר באו חבוריך הנעימים אל חכמי ישראל, נמצאו דבריך ויאכלום, והיו בפייהם כדבש למתוק, – הברכה אחת היא לו, יהי אלקיו עמו, חפצו בידו יצליח, יאריך ימים בטוב, שנים בנעימים, ואשרי מי שיאחז ויתמוך בימין צדקו להוציא חבוריו היקרים לאור עולם, להגדיל התורה ולהאדירה, כי לה' נדיבי ארץ מאור נעלה, עד יכונן ועד ישים את ירושלים לתהלה – דברי אלה יום א' ל"ג בעומר תר"ה לפ"ק פה ק"ק מעזריטש יצ"ו:

הק' אליעזר צבי הירש חרל"פ מטיקטין:

אח"ח 1234567

28 וז"ל ההסכמה:

מה מתקו אמרי נועם של כבוד ידידי הרב המגיד הדרשן הגדול מהולל ומפואר מוהר"ר אברהם דוב בערוש פלאהם נ"י מ"מ פה עיר מולדתו, בהטיפו נועם אמריו עלי אדם רב, שפתים ישק, מתבואות שפתיו ישבעו, בחר לו דרכי נועם, דרך חדש מישן הוציא, דרכיו ראיתי בחבוריו הראשונים אשר הפיץ בישראל ואשרתים בסמיכות עליהם, ידיו רב לו לשבץ מדרשי חז"ל במשבצות זהב המחקר בחכמה ובתבונה, יזור דעת בהקדמות אשר קיבל מהמייסדים הראשונים דרך זה, מלאים חכמה וכשרון, דעת מוסר ואמונה. ועתה העיר ה' את רוחו להוציא לאור ספרו הנחמד אשר בשם שמן המור יקראהו, כי כלול הוא בהדרו בו מור ואהלות עם כל ראשי בשמים, לבשם ולרקח בהסכמה מאמרים אשר בעומק עיונו, בנועם מחקר, הופיע אור התבונה לפענח כל סתום ונעלם, בדרך קצרה ומסלה ישרה, הוד והדר שם עליהם, אם הראשונים יסדוהו, אפס הבאים אחריהם זמורת זר שתו בו, ועתה מה גדלו מפעלות ה' אשר משך חסד לאברהם, צדק יקרא לרגלו, דורך תמים בדרכי רבו, הרב המנוח מוהר"ר יעקב דובנא זללה"ה, המפורסם בכל קצוי ארץ, אשר הוא ז"ל התחיל להחזיר העטרה אל יושנה, להבין כל דבר קשה בלא הקדמות והצעות רבות, וישא משלו והאיר על המקום סגור חותם צר, והנה אור האמת אשר ליעקב נגה עליהם, לגלות כל סתום, ליישר הדורים, לפתוח מסגרים, הכל בדרך פשוט, ומידי אביר יעקב נמשך חסד לאברהם הרב המגיד מהר"א בערוש הנ"ל, והוסיף אומץ, העמיק הרחיק עין חקירתו על המקומות אשר בהשקפה ראשונה יראה כאלו חכמינו ז"ל הלכו בדרך למרחוק, וכבוד הרב הנ"ל סקל המסלה, לשום העקוב למישור, יראו חכמים וישמחו, דורשי תושיה ויגילו, נבוני דעת ויעלוזו, וה' יהיה בעזרו ובעזרת תומכי ידו להוציא תעלומה אורה, ובצאתו מבית הדפוס ברשיון הצענזאר הנני להביא בתוך אהלי ספרו הנכבד במקח אשר יושת עלי. ושארית ישראל לא יעשו עולה להסיג גבולו, והשומע תבא עליו ברכת טוב. דברי המדבר בעבור כבוד ידידי המחבר, יום א' י"א תמוז ברחמים גדולים אקבעך [תר"ו] לפ"ק פה מעזריטש.

הק' אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ מטיקטין

הרב משה מיימון

לייקווד נ.ד.

אודות התוספות וספר תוספות הרא"ש למסכת ביצה¹

תוספות למס' ביצה הנדפסות על הדף

נודע בשערים המצויינים, שרבותינו בעלי התוספות, מגדולי העולם כמו הר"ש משאנץ, ר"א מטוך, ומהר"ם מרוטנבורג וחביריהם, טרחו ועמלו לערוך דברי רבותיהם, ראשוני בעלי התוספות כמו ר"ת ור"י הזקן, בטוב טעם ודעת, לעשות מהם החטיבה המיוחדת שאנו קוראים 'תוספות'. ואשר על כן, רובא דרובא של התוספות הנדפסים בש"ס שווים לטובה במבנה צורתם ויופי סגנונם. העורכים מעתיקי השמועה הרכיבו גוונים שונים עד שיצא מתחת ידם דברים מתוקנים בבחינת מקשה אחת זהב טהור. אך יוצא מגדר זה, חידושי התוס' הנדפסים על מסכת ביצה שמשום מה הם יוצאי דופן מהכלל הנזכר. כבר הרגיש בזה המהר"ם לובלין (דף ז:): שכתב: 'כי כל לשון התוס' במסכת זו מגומגם ואינו מדויקדק'. ובספר מגיני שלמה (לדף לג.) חרץ משפטן בזה"ל: 'כללו של דבר (נדכצ"ל) התוס' שלנו שעל מסכת ביצה, קבלתי שהן באין בערכוב מפירושים אחרים והרבה דברים לא יצאו מפיהם ז"ל'.² ובהגהת מהרצ"ח (לדף ב.) הצביע על דרך התוספות 'ובפרט במסכת זאת להעתיק ע"פ הרוב דברי רש"י לבד בלי שום הוספה עי"ש שהביא הרבה דוגמאות לזה (ולפי שעה יש להוסיף דף יז. ד"ה אין ודף יח. ד"ה מדלין).³ מכל הנ"ל נתברר לנו שדברי התוס' למסכת ביצה באו בערכוביא מכמה מקורות ולא הוגהו בהגהה אחרונה, כדרך התוס' לשאר מסכתות בש"ס.

- 1 מוסד הרב קוק (בכרך א' עם תוס' הרא"ש מס' יומא) ירושלים תשע"א.
- 2 ובשו"ת פני יהושע (ח"ב סי' ד) כתב ג"כ כזה, ושם כתב כעין זה על רש"י ביצה שבדפוסים שלנו. דוגמא לזה נ"ל בדף ב: ברש"י ד"ה והתניא שמביא קושיא ותירוצה היאך בעי הגמ' לעשות גזירה לגזירה 'מפי רבינו' (נראה ברור דמילים אלו נדרשים לפניהם כאשר הבאתי ולא לאחריהם כמו שנקדוהו בדפוסים המצויים). והדבר הובא בסתם בתוס' וברא"ש ובמלחמות להרמב"ן. ומשמע שלא היה ברש"י שלפניהם. גם הלשון הארוך, שנכתב דרך שאלה ותשובה, אינו לשון רש"י המוכר לנו, ומסתבר שהוא הוספת התלמידים על הגליון בשם 'רבינו' שהוא רש"י. לגופו של דבר, אפשר לדון ולומר דלרש"י ק' מעיקרא ליתא, שהרי לדבריו להלן דף יח. ד"ה ומי גזרין שכ' ומי אחמור רבנן כולי האי... למגזר היתרא אטו איסורא וגזירה לגזירה עכ"ל, משמע דבמקום שהחמירו רז"ל יכולים באמת לעשות תקנה וגזירה לגזירה. ואפשר שזהו משום דס"ל כדעת הרמב"ם בפיה"מ (שבת פ"ד מ"א) דבשעת גזירה ראשונה יכולים לעשות גזירה לגזירה (ואפשר שכך מפרש הרמב"ם תירוצה הש"ס בכ"מ 'כולהו חדא גזירה ניהור'), א"נ משום 'דאי הא לא קיימא הא' כלשונו בגיטין דף טז. ד"ה טמא.
- 3 באמת יתכן במקרים רבים שנהפוך הוא 'ומתוך התוס' הוגהו ברש"י' כלשון בעל המגדל דוד (תלמיד המהרש"ל) בגיטין (דף כב.), ובפרט לפי מש"כ בשו"ת פנ"י הנ"ל דגם ד' רש"י למכלתין לא הוגהו כל צרכן. גם יצויין, שככל הנראה, התוס' השתמשו במהדורה אחרת של פרש"י ממה שלפננו. לדוגמא עי' דף ב. בד"ה מגביהין שהעתיק מפרש"י 'דאין ראויין ... למאכל בהמה' ומקשה על זה בעוד שלפנינו